

Національна академія наук України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут історії України
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса
Інститут всесвітньої історії
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Інститут соціальної та політичної психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
Інститут обдарованої дитини
Всеукраїнська газета «Освіта і суспільство»

МАТЕРІАЛИ

*Всеукраїнської міжгалузевої
науково-практичної онлайн-конференції*

«УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ВІДНОВЛЕННЯ: ЗАВДАННЯ НАУКИ І ОСВІТИ В ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ»

17–19 травня 2023 року

*в межах Міжнародної виставки
«Сучасні заклади освіти»*

Київ
2023

УДК 001+1+304+37](477:4)"2022/..."(082)

У45

У45 Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави : матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 17–19 травня 2023 року) / Уклад.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. – 946 с.

У збірник увійшли статті та тези учасників Всеукраїнської міжгалузевої «Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави», у яких розкрито проблематику інноваційного розвитку українського суспільства, зокрема освіти та науки; післявоєнного відновлення на європейських цінностях демократії, прав людини, свободи, рівності, поваги до людської гідності та верховенства права; розвитку обдарованих дітей і юні в умовах боротьби за незалежність і цілісність.

Тематика публікацій:

- ✓ інновація VS традиція: філософський, історіософський, історичний дискурс;
- ✓ Alter ego України після війни: соціальні і психологічні детермінанти розвитку;
- ✓ освіта у трансформаціях України: першочергові завдання;
- ✓ обдаровані діти й обдарованість: сьогодення і перспектива.

Видання рекомендовано для науковців, керівників і представників освітніх закладів, інститутів післядипломної освіти, педагогічних працівників усіх ланок системи освіти.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 001+1+304+37](477:4)"2022/..."(082)

Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023

ЗМІСТ

МОТИВАЦІЙНІ ПРОМОВИ	10
<i>Кремень Василь Григорович</i>	10
<i>Рафальський Олег Олексійович</i>	13
<i>Довгий Станіслав Олексійович</i>	17
Частина І. ДОПОВІДІ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ	20
Бережна С. В. Аксіологічний компонент в освіті: традиції та сучасність	20
Бідненко Н. П. Застосування новітніх інформаційних технологій у професійній підготовці фахівців із перекладу	28
Біляєва С. О. Український контент історичної освіти: проблеми і завдання	31
Бойченко М. І. Уроки національної гідності: концепт традиції в філософсько- літературній творчості Мігеля де Унамуно	36
Ведєнєєв Д. В., Левченко С. М. Науково-педагогічна діяльність з проблем інформаційного протиборства у вищих військових і спеціальних закладах освіти України	41
Ільїн В. В., Ільїна А. А. Українська наука в епоху постнеокласики: шлях до сучасності	50
Кармазіна М. С. Іпостасі Європи (до якої ми прагнемо): аналіз рефлексій Президента України упродовж 445 днів повномасштабної російської агресії проти України (24 лютого 2022 р. – 14 травня 2023 р.).....	53
Ковальова О. А. Європейська політика розвитку обдарованості: від цінностей до реалізації.....	63
Корсак К. В. Критичний нооаналіз ідеї європеїзації України.....	67
Крилова С. А. Актуалізація креативності у аспірантів і докторантів як суттєвий фактор розвитку української освіти та науки.....	78
Кубальський О. Н. Соціокультурні та ціннісні виміри розвитку сучасної науки	83
Матвійчук О. Є., Сидоренко О. М. Важливість шкільної бібліотеки у післявоєнному відновленні освіти на європейських цінностях	90
Мельниченко В. Ю. Астольф де Кюстін проти росії	95
Міхно О. П. Персоналії зарубіжних освітян у сучасній українській педагогічній біографістиці	104
Найдьонова Л. А., Найдьонов М. І., Григоровська Л. В., Психологічне підґрунтя підтримки тоталітаризму або що не так стається з психікою під впливом рашистської пропаганди: груп-рефлексивна концепція інформаційно-психологічної реабілітації.....	110
Ткаченко В. М. Війна і мир: мислі про немислиме.....	119
Ткаченко О. А. Життєздатність як психосоціальна детермінанта оновлення і розвитку системи освіти в ході повоєнної розбудови України.....	127

Филипович Л. О. Чи можуть і як українські релігієзнавці долучитися до європеїзації своєї держави.....	136
Хамітов Н. В. Відновлення і оновлення України: роль науковців і освітян у здобутті світоглядної суб'єктності.....	144
Чайка В. М., Шишак А. М. Діджиталізація початкової освіти: сутність та основні напрями ефективного забезпечення	156
Чижевський Б. Г., Онаць О. М., Попович Л. М. Особливості інтеграції сфери науки і освіти України до європейського простору	164
Чуніхіна С. Л. Як війна трансформує відносини влади і суспільства: аналіз результатів опитувань громадської думки в Україні у 2014–2023 рр.	175
Шамара С. О., Коротун Л. В., Солодовник М. Ю. Проблеми європеїзації державних освітніх програм: практичний аспект	185
Шевчук Т. С. Перемога як вікно можливостей для української літератури: success story VS естетики страждання	202
Частина II. ДОПОВІДІ СЕКЦІЙНИХ ЗАСІДАНЬ.....	206
Алексєєва Е. М. Інноваційне змістово-технологічне перезавантаження навчально-виховного процесу на засадах життєтворчої освітньої парадигми	206
Астапова-Вязьміна О. І. Інноваційні методи сучасної освіти та майбутнє наукової проблематики	211
Бабишина А. О. Еволюція свідомості як філософської категорії	213
Барабаш Л. М. Школа в умовах війни або лайфхаки освітнього менеджменту.....	215
Беценко Т. П. Використання проєктних технологій як інноваційного засобу в процесі вивчення історії української літературної мови у ЗВО педагогічного профілю.....	223
Биков В. О. Роль керівника дослідницьких проєктів Малої академії наук у розвитку навчально-пізнавальної компетентності обдарованих старшокласників.....	228
Богачевська І. В. Релігійна ідентичність українців: до і після війни	234
Богданець-Білоskalенко Н. І. ТанDEM-метод у контексті багатомовної освіти: європейський та український досвід.....	238
Бодренкова І. О., Шепеленко Т. В., Акімова М. Є. Ментальне здоров'я молоді та профілактика запобігання психічних розладів на заняттях фізичного виховання	240
Бойко С. М. Педагогічний менеджмент в інноваційній діяльності українських закладів освіти.....	247
Бондар Т. О. Резильєнтність та інструменти когнітивного розвитку як ресурс для освіти в умовах викликів.....	253
Бондаренко І. В. Значення основ гендерної парадигми для процесу європеїзації української науки та освіти	261

Бондаренко О. Б. Індивідуальна робота з обдарованими вихованцями в гуртку художньо-технічного профілю закладу позашкільної освіти	267
Бурцева С. І. Трансформація освітніх процесів з математики з використанням сучасних інноваційних технологій та методик	274
Бурцева Ю. О. Управління інноваційною та проєктною діяльністю в освітній сфері в умовах воєнного стану як ресурс до подолання освітніх втрат.....	282
Верховцева І. Г., Ганношина І. М., Скляренко І. Ю. Формування глобалістичного мислення молоді.....	292
Виповська Л. О. Активні та інтерактивні методи навчання – нові ролі вчителя.....	302
Власенко Ю. М. Роль учителя інформатики та математики у формуванні патріотичного виховання учнів	305
Волошина С. В. Інформаційно-комунікаційні технології для розвитку обдарованої особистості	309
Воробйова Т. О. Створення та розвиток інклюзивного освітнього простору в закладах позашкільної освіти.....	314
Гавриленко Т. І. Обдаровані діти й обдарованість – сьогодення та перспектива	321
Гаврилюк О. І., Мачушак Т. В. Трансформація шкільної освіти України за роки незалежності	328
Газізова О. О. Науково-практичні моделі наповнення освітнього процесу українознавчим контентом згідно з викликами сьогодення.....	336
Галена О. В. «Європейська Україна. Від сивої давнини до сьогодення» – програма інтегрованого експрес-курсу з географії, історії, української літератури та українознавства для здобувачів освіти 10–11 класів.....	346
Ганаба С. О. Емоційний інтелект як інструмент розвитку креативності	356
Гарань Н. С., Замороцька В. В. Трансформаційні зміни вищої освіти України в умовах війни та в післявоєнний період: завдання та виклики.....	359
Гатеж Т. В. Виховання гідного європейського громадянина засобами вивчення літератури в контексті європеїзації держави.....	363
Гончар Л. В. Дуальна форма освіти в Україні після завершення війни: вимоги й перспективи	368
Городнюк Л. С. Людинознавство і метапізнання як надважливі освітні категорії сьогодення.....	371
Даниленко В. М. Історична пам'ять і едукація крізь призму національної безпеки України	374
Данюк А. О. SWOT-аналіз як метод опанування змісту літературного твору	378
Демчук О. І. Ідентифікація обдарованих дітей та індивідуалізація навчання: розвиток здібностей та потенціалу кожної дитини.....	382
Драгунова В. В. Менеджмент консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах невизначеності	385

Дубовик Ю. О. Формування цифрової компетентності дошкільників, як першочергове завдання сучасної дошкільної освіти	390
Єні О. С. Обдаровані діти: психологічні та педагогічні умови для розвитку, навчання обдарованих дітей.....	396
Жиляєв І. Б. Новий суспільний договір в інтересах трансформації національної системи освіти України	405
Жорова І. Я. Актуальні питання формування змісту післядипломної педагогічної освіти України	413
Завгородня О. В., Медінцев В. О., Депутат В. В. Європейський дослідницький простір, принципи відкритої науки в контексті зближення психологічних спільнот України та ЄС	419
Зайченко О. В. Підтримка обдарованих дітей в умовах воєнного стану засобами художньо-технічної творчості	429
Заюков І. В. Застосування онлайн-платформ як перспективний напрям розвитку концепції освіти впродовж життя.....	436
Зіновєєва О. В., Зіновєєва М. І. Формування компетентної особистості в системі розвитку обдарованості в закладі позашкільної освіти.....	444
Ігумінова С. Р. Реалізація концепції STEM-освіти в загальноосвітній школі.....	450
Ільченко В. Р., Ільченко О. Г., Голота О. В. Обдарованість дітей і педагогічні умови її становлення	458
Кадецька І. М. Феномен соціальної творчості в контексті розвитку підростаючої особистості	463
Калмикова Л. О. Комунікація як шлях реалізації завдань європеїзації освіти України	472
Кальченко І. В., Гордієнко І. М. Трансформація освіти в громаді в умовах воєнного стану (з досвіду роботи відділу освіти Добропільської міської ради Донецької області)	476
Капітон А. М., Гончаров І. Використання ІТ-технологій у формуванні освітнього відеоконтенту.....	484
Кириченко О. А. Значення інноваційного розуміння сутності, причин появи і видового поділу девіантної поведінки особи та засобів її подолання в контексті реалізації європеїзації української науки та освіти	488
Кобзар В. П. Розвиток soft skills учителя історії в трансформаціях України.....	494
Кобріна К. В. Коучинг як інтерактивна освітня технологія	497
Ковальчук Ю. М. Вивільнення ресурсів обдарованості – стратегічний шлях побудови новітньої України.....	501
Корольов В. В. Держава після війни: конкурентні переваги України	508
Корсак Ю. К., Корсак К. В. Про Україну ХХІ ст. – ноотехнологічну, а не неоіндустріальну	514
Кочерга О. В. Стимулювання творчих дій дитини: психофізіологічний аспект.....	525

Кретов П. В., Кретова О. І. Соціально-філософські виклики трансформації освіти в сучасній Україні	530
Крива М. В., Калагурка Х. І. Використання ейдетичних прийомів під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ»	537
Кузьміна І. Ю. Першочергові завдання та провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти України	541
Кучеренко Н. В. «Світанок» цифрової трансформації освітянського простору .	544
Кушнір О. В. Еміграція української молоді.....	549
Логінов А. Ю. Диверсифікація в післядипломній педагогічній освіті: сучасні реалії	559
Ляшенко Л. М. Пошук шляхів порятунку людства та семантичні й філософські рефлексії з приводу слова «ноосфера».....	564
Мальцева А. В. Особливості розбудови безпечного, здорового та інклюзивного освітнього середовища.....	575
Маринченко І. В. Роль засобів цифрових технологій у формуванні готовності майбутніх фахівців.....	579
Матюх М. А. Інформаційна війна росії проти України: історія і сучасність	586
Медведюк О. Б. Супровід обдарованих дітей у сім'ях і закладах освіти.....	594
Мицишин І. Я. Домашня форма навчання в Україні в контексті викликів воєнного стану	603
Міхеєва О. Ю. Технології соціально-педагогічної роботи з обдарованими дітьми.....	607
Момот О. В. Виклики навчання учнів початкової школи.....	613
Морокко Л. М. Виховання учнів на європейських цінностях	618
Москаленко К. С. Пріоритетні цілі для забезпечення сталого розвитку освіти в Україні	622
Наривська А. П. Інноваційні форми роботи як ресурс успішної самореалізації творчої особистості	625
Науменко О. М., Дубик Н. П. Трансформація освіти наукова практика з української мови та технологій: практичний досвід.....	634
Нестер А. А., Рогульська О. О. Складові новітньої політики в навчанні	637
Обшарська Р. В. Робота з обдарованими дошкільниками в сучасному освітньому процесі.....	648
Осипенко О. П. Розвиток підприємницьких здібностей у здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти.....	657
Островська Л. І. Обдарованість як детермінанта розвитку особистості	661
Павенко Н. В. Ключові тренди та технології цифровізації освіти	668
Панасюк О. О. «Руйнівники міфів» ru.пропаганди про Івана Мазепу та Полтавську битву	674

Пахолік Н. М. Навчальна програма для обдарованих дітей: індивідуальний підхід	680
Пащенко Т. М. Інноваційні технології розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів	685
Перегняк І. В. Інформаційний вплив і контрпропаганда в умовах широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України	691
Полицяк Н. І., Коток О. В. Аспекти гендерної соціалізації обдарованих дівчат	696
Пономаренко Ю. В. Формування творчої особистості дитини на уроках математики.....	704
Попова В. В., Попов В. Ю. Науково-освітні аспекти ресурсної детермінанти економічного розвитку післявоєнної України.....	712
Попова І. Б., Ємченко Я. О., Васильєва К. В. Трансформація навчального процесу в умовах воєнного стану	722
Присакар О. В. Адвентистські освітні заклади в Україні: теологічні традиції та педагогічні інновації.....	728
Присяжнюк Ю. П., Присяжнюк В. П. Формування траєкторій навчання та розвиток творчих здібностей здобувачів освіти (з досвіду комунікативної педагогічної взаємодії)	735
Радиш О. Ю. Управління освітніми трансформаціями ЗЗСО: стратегічні завдання	739
Росюк А. О., Матвієнко М. Г., Наточій А. В. Детермінанти страху дітей молодшого шкільного віку у мирний час та під час війни	746
Руденко Ю. Ю. Громадянська освіта як підґрунтя міжкультурного діалогу: досвід європейських держав та України.....	751
Савун В. М. Педагогічні умови розвитку морально-вольових якостей спортивно обдарованих дітей	755
Савчук І. А., Тарабаса К. О., Воробей Л. А., Приходько Я. Р. Формування екологічної компетентності учнів в умовах євроінтеграції засобами міжнародної співпраці.....	763
Санкович М. В. Робота з обдарованими дітьми у ЗЗСО в умовах російсько-української війни (2014–2022 рр.): парадигма національно-патріотичного виховання.....	769
Світлична О. В. Обдарована дитина в сучасній школі.....	776
Середа А. О. Етика та мораль: філософські підходи до визначення моральності в сучасному світі.....	787
Сидоренко Я. І. Сучасний стан і перспективи освіти в Україні в умовах трансформації	789
Сипчук Є. Ю. Розвиток пізнавальної діяльності обдарованих учнів на уроках фізики засобами ІКТ.....	798
Сичевська-Дегтярєва М. В. Обдаровані діти й обдарованість: подолання викликів воєнного стану.....	809

Sokolovska I. A., Nechyporenko V. V., Hordiienko N. M., Pozdnyakova O. L. Tools for successful education	816
Солдатенко Н. Г. Білінгвальний підхід у навчанні фізики: переваги та виклики.....	820
Таранченко О. М. Реструктуризація в освіті дітей з ООП: досягнення ефективності в нових реаліях.....	824
Тименко В. П., Гуль В. В. Мультимедійна педагогіка: модернізація артефактів німецького музею Ukranenland.....	829
Тименко В. П., Королюк Б. Р. Європейський досвід початкової дизайн-освіти: мультимедійний дизайн	831
Тимошенко В. М. Інноваційні напрями вдосконалення педагогічних технологій	833
Ткаченко Л. І., Оверченко О. Д. Освітні інновації російсько-української війни періоду 2022 р. та перспектива їх застосування	835
Фамілярська Л. Л. Післядипломна освіта педагога в умовах війни: виклики та перспективи	843
Франчук Т. Й. Дослідницька компонента в структурі професійної освіти: чинники протидії академічній недоброчесності.....	847
Хабрат К. В. Формування критичного мислення як спосіб протидії інформаційним маніпуляціям у глобальному світі.....	858
Цимбал О. І., Лубенська І. Г. Система роботи з обдарованими дітьми в ліцеї...869	
Чабан Н. І. Обґрунтування структури креативної особистості учня в художньо-освітньому просторі ліцею.....	877
Чернушкіна О. О. Ринок праці: сучасні тенденції трансформації.....	884
Чурса І. Д. Адміністрування інтеркультурної діяльності закладу позашкільної освіти як сучасна модель його європеїзації	892
Shapovalov V., Shapovalov Ye. Communication between science and education as way to motivate students: ontological approach	900
Шевчишена О. В. Моніторинг дитячої обдарованості в освітньому процесі	902
Шепетяк О. М. Сьогоднішня актуальність принципів наукової етики	907
Шеховцова О. А. Інструментарії сучасного педагога для розвитку філологічної обдарованості здобувачів освіти	913
Шиманська О. В. Особливості ідеї розвитку у філософії ХХ століття.....	922
Шмаглій О. Б. Інноваційні перетворення інформаційного простору Державної науково-технічної бібліотеки України	925
Шумейко Л. М. Методика Метью Ліпмана «Філософія для дітей» як артактор в сучасному освітньому просторі України	931
Юркова О. Ф. Особливості розвитку літературної обдарованості здобувачів освіти.....	939
Яковишин Р. Я. Особливості формування професійної готовності педагогічних працівників до роботи з обдарованими дітьми	942

Шепетяк Олег Михайлович,
доктор філософських наук, професор,
викладач Ruhr-Universität Bochum та Universität Münster (Німеччина)
oleh.shepetiak@gmail.com

СЬОГОДЕННА АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ НАУКОВОЇ ЕТИКИ

Філософію традиційно прийнято розділяти на теоретичну і практичну. Цей розподіл знайшов своє застосування і в царині філософії науки. Теоретична філософія науки (теорія науки) намагається роз'яснити, що таке наука і якими є основні принципи її розвитку. Практична (етика науки) намагається проаналізувати, якою наука повинна бути. Зважаючи на визначну роль науки в сучасному суспільстві, її моральний аспект особливо важливий. Базові принципи етики науки сформував Роберт Мертон. Цими принципами є універсалізм, спільнотність, непривласнення, організований скептицизм. Аналізу цих принципів та їхній ролі в сучасній науці присвячене це дослідження.

Ключові слова: етика науки, філософія науки, Роберт Мертон, універсалізм, спільнотність, непривласнення, організований скептицизм.

Philosophy is traditionally divided into theoretical and practical aspects. This division found its application in the realm of the philosophy of science. The theoretical philosophy of science (theory of science) tries to explain what science is and what the main principles of its development are. The practical philosophy of science (ethics of science) tries to analyze what science should be. Considering the significant role of science in modern society, its moral aspect is especially important. Robert Merton was the person through whom the basic principles of the ethics of science were formed. These principles are universalism, communism, disinterestedness, and organized skepticism. This study is devoted to the analysis of these principles and their role in modern science.

Key words: scientific ethics, philosophy of science, Robert Merton, universalism, communism, disinterestedness, organized skepticism

Стрімкий науково-технічний прогрес, який упродовж останніх століть змінив спосіб життя людства, настільки активізував інтерес філософів до предмету науки та з нею пов'язаних феноменів, що філософія науки стала розділом філософії з чи не найінтенсивнішим розвитком. Філософи, які працюють у цьому напрямі, ставлять перед собою ціль знайти відповіді на два питання: по-перше, чим є наука, і по-друге, чим (або якою) наука повинна бути. В першому випадку йдеться про загальні принципи існування та розвитку науки. У другому йдеться про стандарти, яким наука повинна відповідати, щоби вписуватися в загальні моральні вимоги людства.

Пошук відповідей на ці два питання спричинив термінологічну дискусію про назви філософських дисциплін, які цим питанням займаються. Оскільки

найбільше ґрунтовних робіт у цій сфері написано англійською та німецькою мовами, мислителям саме цих мовних середовищ доводиться визначатися з назвою дисципліни, яка вивчає сутність науки. Англійською цю сферу прийнято називати «philosophy of science» (філософія науки); німецькою – «Wissenschaftstheorie» (теорія науки). Втім, в обох мовних середовищах досі відбуваються спроби уточнити ці терміни та чітко визначити їхнє значення.

Ще в Античності вкоренилася традиція поділяти філософію на теоретичну та практичну. Завданням першої є вивчати, чим щось є; завданням другої – чим (яким) воно повинно бути. Феномен науки також можна вивчати з цих двох позицій. Варіант чіткого визначення цієї проблеми для німецькомовного простору запропонували німецькі філософи Пауль Гойнінген-Гюне та Томас Райдон [7, 131-132], які запропонували використовувати термін «Wissenschaftsphilosophie» (філософія науки) для окреслення цього комплексу філософських рефлексій про науку, але при цьому розділяти філософію науки на «Wissenschaftstheorie» (теорію науки), яка шукає відповіді на питання, що таке наука, та вивчає принципи її існування й функціонування, та «Wissenschaftsethik» (етика науки), яка шукає відповіді на питання, якою наука повинна бути.

Предметом цього дослідження є другий аспект філософії науки, тобто практична філософія науки або етика науки. Етика невідривно пов'язана з педагогікою, оскільки, як практична дисципліна, її цінність не в тому, щоби залишатися лишень пасивними знаннями, а в тому, щоби діяти. Вона повинна визначати діяльність та прийняття рішення людей, а для цього їй потрібно прививати, виховувати. Етика – це практична філософія, але стати практичною вона може тільки в парі з педагогікою. Як загальна етика повинна прививатися людям в період їх особистісного становлення та формування системи цінностей, так і наукова етика повинна прививатися вченим в період їх професійного становлення.

Сучасність дає нам більше, ніж потрібно, доказів того, що загострення уваги на етиці науки у процесі формування майбутніх учених та в рамках перманентної освіти вже сформованих учених є вкрай необхідною. Чим більше сучасна людина користує благами, дарованими їй наукою, тим більшими є небезпеки для людського життя з боку науки. Розщеплення атома дало людині електрику, без якої важко уявити життя сучасної людини, але, з іншого боку, уможливило створення атомної бомби, яка стала однією з найбільших загроз для існування людства.

Ключовим питанням в цьому контексті є чітке окреслення базових принципів, якими повинен керуватися як окремих учений, так і все наукове середовище, для того, щоби їхня діяльність була морально доброю. Будь-який

свідомий людський учинок або будь-яка людська діяльність може на основі морального аналізу класифікуватися як добра або зла. Наука – це передовсім людська діяльність, а тому вона може бути морально доброю або злою. Що потрібно для того, щоби вона була доброю, або якою повинна бути наука, є базовим питанням етики науки, дискусії довкола якого ведуть відколи існує філософія науки.

У пошуку відповіді на поставлене питання, погоджуємося із зауваженням сучасного німецького філософа Юліана Ніда-Рюмеліна: «не виключено, що різним царинам людської діяльності відповідають різні нормативні критерії, які неможливо редукувати до одної єдиної системи моральних правил і принципів» [6, 63]. Отже, інтереси дослідника етики науки характеризуються тою специфікою, якої не мають інтереси філософа, який цікавиться питаннями загальної моралі.

Етика науки, як і будь-яка галузь філософських знань, має своїх класиків, які задають тон дискурсу. Серед класиків етики науки провідну роль відіграв американський філософ і соціолог Роберт Мертон (Robert King Merton, 1910-2003), який нещодавно залишив цей світ. У 1942 році він опублікував статтю «The Normative Structure of Science», в якій виклав чотири принципи етики науки або моральні принципи діяльності науковця. Ці принципи стали ключовими для подальшої дискусії у цій галузі.

Першим принципом моралі науковця Мертон проголошував **універсалізм** (universalism). Цей принцип включає в себе щонайменше три важливі аспекти:

1. Жодна теорія не повинна акцептуватися науковим середовищем краще за іншу тільки тому, що вона запропонована «важливішою» особою, ніж інша. На жаль, людям притаманні підлабузництво та зловживання своїм становищем, і науковці тут не виняток. Якщо конкурсна комісія розглядає два проекти, один із яких запропонував декан факультету, а інший – молодий асистент, то перший проект має значно кращі шанси отримати фінансування та підтримку, аніж другий проект. Це стосується не тільки адміністративних статусів у наукових чи освітніх закладах, а й авторитету вченого. Проект, автором якого є досвідчений учений, який має за плечима солідний науковий доробок, має значно кращі шанси отримати фінансування та підтримку, аніж проект, автором якого є нікому не знаний дослідник-початківець. У 1968 році у журналі «Science» Мертон опублікував статтю «The Matthew Effect in Science», в якій детально проаналізував цей феномен та запропонував йому назву – «Ефект Матейя». Авторитет ученого є об'єктивним фактором, позаяк ґрунтується на реальній ефективності його наукової роботи, а тому його неможливо відхилити. Натомість роль адміністративних статусів є проблемою проти якої наукове співтовариство повинно боротися. Історії науки відомі факти, коли цей фактор стримував науковий прогрес. Університети та науково-дослідні інститути, які прагнуть сприяти науковому прогресу, створюють дієві механізми боротьби проти цього. В українських закладах вищої освіти, ця

проблема, на жаль, є гострою, а її причина в низькому ступені чесності науковців. Керівники університетів не соромляться використовувати свій адміністративний статус для посилення наукового авторитету, а їхні підлеглі залюбки потурають цьому, намагаючись підлеститись до начальства.

2. На перешкоді перевірці наукових досягнень не повинні стояти раса, релігія, походження, класова приналежність, національність, стать автора, чи інші схожі фактори. Історія науки свідчить, що батьківщиною науково-технічного прогресу є Західна цивілізація, тобто Європа й Америка, окремі народи відіграли особливу роль у становленні науки, більшість видатних учених минулого були чоловіками, які сповідували християнство або юдаїзм. Втім абсолютно помилково науку асоціювати з білою расою, чоловічою статтю, християнством/юдаїзмом, приналежністю до певного народу чи походженням ученого. Сьогодні зрозуміло, що в минулому в науці домінували чоловіки не тому, що вони «кращі» вчені, ніж жінки, а тому, що історично склалася певна традиція розподіляти обов'язки за статями. Фундамент, який сприяв розвитку науки сформувався в рамках цивілізації Заходу. Втім сучасність показує, що таланти, необхідні для наукової роботи, не залежать від статі, раси чи релігії.
3. Шанси на наукову кар'єру не повинні залежати від походження вченого. Це моральне правило особливо важливе для сучасності. В Античності чи Середньовіччі соціальний статус визначався титулом, який аристократ отримував у спадок. З титулом були пов'язані влада (відносини сюзерена і васала / поміщики і підданих), майно (феод) тощо. Сучасне суспільство також стратифіковане; в ньому теж є титули. Сучасні титули відрізняються від минулих тим, що (перше) їх присвоює не монарх, а університет, (друге) його присвоюють виключно за знання, і (третє) їх неможливо успадкувати. Роль титулу в сучасному суспільстві знань проаналізував французький соціолог П'єр Бурдьє [1]. Випрацьована тисячоліттями звичка надавати титули, зважаючи на походження, інколи проявляється, руйнуючи засади вільної науки та суспільства знань. Як пережитки минулого, які не можуть адаптуватися до сучасності, вони повинні бути викорінені. Демократія та прагнення наукового прогресу вимагають рівності шансів, яка повинна бути сліпою до будь-яких характеристик ученого, за винятком його талантів та працьовитості.

Другий принцип етики науки – **спільнотність** (communism). Відповідно до нього, ніхто не має права привласнювати наукові відкриття. Наука у своїй сутності – колективний феномен. Немає і не може бути такого відкриття, яке би якийсь вчений здійснив стовідсотково самостійно. Учений, ім'я якого асоціюється з певним науковим відкриттям, зробив лише останній крок у напрямку до цього відкриття. Перед ним було безліч інших вчених, які торували шлях і без яких це відкриття було б неможливе. Мертон посилався до метафори Ісаака Ньютона, який стверджував, що він і його колеги – це карлики, які стоять на плечах велетнів. Вони бачать далше, ніж велетні, бо вони знаходяться вище за них, але бачать це тільки завдяки велетням. Якщо б вони не були на їхніх плечах, то не бачили б так далеко. Позаяк будь-яке наукове відкриття є заслугою великої плеяди, а інколи й багатьох поколінь учених, ніхто не має права

привласнити відкриття тільки собі.

Усвідомлення спільнотності наукової роботи забезпечує специфічні відносини між ученими, які ґрунтуються на взаємоповазі та толерантності один до одного. Якщо вчений розуміє, що без надбань колег минулого і сучасного він неспроможний нічого досягти в наукових дослідженнях, він зможе зберегти наукову скромність, а наукове співтовариство не перетвориться в середовище бізнес-конкуренції, гонитви за рейтингами та меркантильних інтересів.

Третім принципом, який, на переконання Мертона, повинен визначати професійний етос ученого є **непривласнення** (disinterestedness). Тут йдеться про непривласнення результатів наукових досліджень. Будь-яке наукове відкриття належить не окремій людині, групі людей, бізнес-корпорації чи навіть народу, а всьому світу. Якщо вчені здійснили якийсь відкриття, то благами, які з нього випливають, повинні користуватися всі. Цей принцип наукової етики пов'язаний із загальнолюдським принципом гуманності. Уявімо собі, що вчені відкрили новий препарат проти хвороби, яка щороку забирає тисячі людських життів, і приховали цей препарат тільки для себе і своїх близьких, не даючи можливості іншим ним скористатися. Такі дії б зазнали морального осуду в цивілізованому суспільстві. Вчені морально зобов'язані надати кожному можливість користуватися їхніми надбаннями, навіть якщо більшість тих, хто цим користуватиметься жодним чином не приклався до винаходу.

Для забезпечення виконання цього принципу наукове середовище сформувало традицію наукових публікацій. Кожен вчений повинен оприлюднювати результати своїх досліджень у монографіях або наукових часописах. Вчений зобов'язаний це робити не для того, щоби інші мали можливість перевіряти чи критикувати його результати, а й щоби інші могли включитися в його дослідження, продовжити та поглибити їх, сприяючи цим більшій ефективності науково-дослідної роботи. Наукові публікації мають сенс навіть враховуючи, що більшість із них залишаються поза увагою наукового співтовариства. Сьогодні відомо, що більшість публікацій у наукових часописах не впливають на наукову дискусію. Прийнято вважати, що в цьому питанні діє «Правило Паретто», тобто принцип «80/20». 80% усіх наукових публікацій ніколи ніким не цитуються і не впливають на подальший розвиток науки, і тільки 20% знаходять відгомін у науковому світі. Навіть за таких цифр, наукові публікації мають сенс, бо чим більша кількість оприлюднених досліджень, тим більшими є ті 20%, які розвивають науку.

Саме на основі цих міркувань сформувалися як писані, так і неписані правила формування авторитету вченого. При балотуванні на заміщення вакантних посад професора, доцента та ін. враховується те, що кандидат зробив, а не те, що кандидат робив. Якими би цікавими не були дослідження вченого,

вони не братимуться до уваги, якщо він не опублікував їхніх результатів. Допоки результати не опубліковані, доти вчений працює «для себе», а не «для світу».

Принцип непривласнення є предметом жвавих дискусій, особливо у сфері бізнесу. Серйозні наукові дослідження потребують величезних капіталовкладень. Інколи дослідження фінансуються державним урядом, або благодійними організаціями. В цьому випадку результати дослідження мають більше шансів стати загальнолюдськими надбаннями. Однак, часто дослідження фінансуються приватними компаніями чи бізнес-корпораціями. Природно, що вони розцінюють такі капіталовкладення не як благодійність, а як інвестицію, з якої вони очікують отримати дивіденди. Патенти є особливим видом капіталу, інколи дуже прибутковим. З одного боку, патентування винаходів суперечить принципу непривласнення; а з іншого, якщо б не сподівання запатентувати майбутні винаходи та отримати з них прибутки, більшість інвесторів не фінансували б наукові дослідження, а тому багато відкриттів не відбулося б.

Третім принципом, обґрунтованим Мертоном, є **організований скептицизм** (organized scepticism). Відповідно до цього принципу, будь-які результати наукових досліджень повинні сприйматися скептично. Наукове співтовариство не повинно вірити в результати жодних досліджень, незалежно від того, хто, де й коли їх оприлюднив. Оскільки цей принцип вимагає скептичного ставлення до всього і за будь-яких обставин, скептицизм є організований.

Наукове співтовариство складається з людей, а тому воно схильне до того, до чого схильні люди і в інших ситуаціях. Людям притаманно помилятися, надмірно довіряти та рахуватися з авторитетами. В науці ці схильності можуть стати фатальними. Уявімо собі, що група авторитетних вчених допустилася помилки при розробці ліків, а інші вчені настільки довіряють їхньому авторитету, що не взялися перевірити результати досліджень. Така помилка може коштувати життя багатьом людям. Ціллю організованого скептицизму є не критикувати та заперечувати, а перевіряти і посилювати вірогідність висунутих теорій чи переконливості результатів досліджень.

Чотири принципи, сформовані Мертоном, стали фундаментом дискусії про етос науковця. Очевидно, кожен із цих принципів потребував і отримав подальше обговорення та уточнення. Жоден із них не може сприйматися абсолютно і некритично. Втім, саме вони хай навіть із чисельними зауваженнями, відповідають на питання, як повинен поводитися вчений, щоби його діяльність могла вважатися морально доброю наукою.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

1. Bourdieu, Pierre. Homo academicus. Paris: Les Éditions de Minuit, 1984.
2. Hoyningen-Huene, Paul. „Zur Rationalität der Wissenschaftsethik“. Magerl, Gottfried, Schmidinger, Heinrich (Hg.). Ethos und Integrität der Wissenschaft. Wien:

- Böhlau Verlag, 2009. S. 11-29.
3. Hoyningen-Huene, Paul; Tarkian, Tatjana. „Wissenschaftsethik“. Sandkühler, Hans Jörg (Hg.). Enzyklopädie Philosophie (2. Aufl.). Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2010. S. 3028-3030.
  4. Merton, Robert K. „The Normative Structure of Science“ (1942). The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations, 1973. P. 267-278.
  5. Merton, Robert K. „The Matthew Effect in Science“. Science. 1968. Vol. 159, No. 3610. P. 56-63.
  6. Nida-Rümelin, Julian. „Theoretische und angewandte Ethik: Paradigmen, Begründungen, Bereiche“. Nida-Rümelin, Julian (Hg.). Angewandte Ethik: Die Bereichsethiken und ihre theoretische Fundierung. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1996. S. 3-85.
  7. Reydon, Thomas A.C.; Hoyningen-Huene, Paul. „Philosophie und ihr Verhältnis zu den Einzelwissenschaften“. Van Ackeren, Marcel; Kobusch, Theo; Müller, Jörn (Hg.). Warum noch Philosophie? Historische, systematische und gesellschaftliche Positionen. Berlin: De Gruyter, 2011. S. 127-45.

Шеховцова О. А.,
учитель української мови та літератури
КЗ “ЗЗСШ №7 I-II ст.” ЗОР
alenska.zp62@gmail.com

ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА ДЛЯ РОЗВИТКУ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена опису інструментаріїв роботи вчителя-словесника з розвитку філологічної обдарованості здобувачів освіти засобами інноваційних технологій, які забезпечать успішне подолання учнем/ученицею складнощів у створенні власного мовного продукту з урахуванням комунікативної інтенції. У статті розглядаються такі типи занять з розвитку філологічної обдарованості дітей, які сприяють якісному формуванню в здобувачів освіти комунікативної компетентності як важливої складової життєвої компетентності, що включає сукупність здатностей, пов'язаних з ефективним спілкуванням, успішною самопрезентацією та соціалізацією.

Ключові слова: філологічна обдарованість, мовний продукт, комунікативна компетентність, інтенція, інноваційні технології.

The article is devoted to the description of the tools in the language teacher`s work to develop the philological genius of the educators by means of innovative technologies which will ensure that the student successfully overcomes the difficulties in creating his/her own language product taking into account the communicative intention. The article considers the following types of lessons for the development of children's philological genius which contribute to the qualitative formation of communicative